

УДК 130.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v046.2024.13>**Р. М. Поліщук**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2900-2427>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри олімпійської освіти

Львівського державного університету

фізичної культури імені Івана Боберського

ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ ДО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ СПОРТУ: МАРКСИСТСЬКІ ТЕОРІЇ

Постановка проблеми і мета. Філософські теорії спорту приймають описові або нормативні форми. Якщо коротко окреслити їхню суть, то описові теорії мають на меті надати певне розуміння концепцій спорту, а нормативні теорії намагаються пояснити, яким має чи мав би бути спорт. Нормативні теорії спорту загалом класифікуються як «екстерналістські» (зовнішні) або «інтерналістські» (внутрішні).

«Екстерналізм, пише Лоланд, – це віра в те, що спорт є засобом досягнення кінцевої мети, будь то політична, комерційна чи навіть просто фізична, у випадку спорту для фітнесу» [13, р. 111–121]. Тобто, у даному випадку мова йде про інструментальний характер спорту.

Інструменталізм – це екстерналістська ідея про те, що спорт сам по собі не має цінності. Ігри проводять не заради рекорду чи для того, щоб перевірити можливості окремого спортсмена чи суспільства, а скоріше для досягнення мети принести користь зацікавленим «агентам», будь то особа, корпорація чи країна. Екстерналістичні теорії у спорті запропоновані здебільшого представниками «лівих теорій», які розглядали його як засіб для досягнення інших цілей.

Тому, *мета* даної статті розглянути екстерналістський підхід до визначення поняття спорту, що в подальшому допоможе вибудувати цілісну картину дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми свідчить про те, що в Україні дана проблематика не є розробленою, а деякі наукові доробки спрямовані на одностороннє бачення спорту. Філософські рефлексії щодо спорту мають досить недавнє походження. В Україні дослідження спорту серед філософського напрямку на даному етапі тільки розвивається. Лише низка науковців, зокрема І. Ібрагімов, В. Білогур, А. Коваленко, В. Джунь, Компанієць Ю.А., Завальнюк О.В. та ін, запропонували певні концепції розвитку філософії спорту як окремої галузі наукових досліджень. Розвідки цих науковців вказують на те, що теоретиками й практиками усвідомлюється необхідність критичного філософського аналізу попередніх фундаментальних досліджень у галузі спорту.

Основний матеріал. Карл Маркс створив всебічну та послідовну теоретичну модель людського суспільства та його розвитку. Хоча сам розвиток цієї теорії питання складне і неоднозначне. Вона має міждисциплінарний підхід і об'єднує філософські, антропологічні, історичні та економічні дослідження. Проте, варто розрізняти кілька напрямів і етапів теоретичного і практичного розвитку, зокрема: сама марксистська теорія та її ортодоксальні інтерпретації й триваючі дискусії та дослідження марксистської теорії вченими, які дотримуються різних марксистських парадигм. Український філософ Євген Бистрицький зазначає: «Зіткнення двох понять – Марксового поняття ідеології і поняття комунікації – містить у собі очевидну суперечність. Маркс є радикальним критиком ідеології як хибної свідомості, яка приховує класову суперечність, що має бути подолана. Натомість поняття комунікації очевидно свідчить про інше – про позитивні наміри людей, спрямовані на взаєморозуміння, отже, на соціальну інтеграцію» [1, с. 6–12].

Марксизм як політична ідеологія застосовувався до тлумачення різних суспільних конфігурацій і соціальних процесів, наприклад, політичних партій, культурних установ, державотворення, розвитку спорту; спроби синтезу марксизму і марксистських ідей з іншими науковими теоріями та політичними ідеологіями.

Основна політична і наукова проблема марксизму у його догматичному трактуванні історичних і суспільних процесів. Епістемологічні труднощі виникають через позицію абстрактного реалізму, яка методологічно пов'язана з припущенням марксизму як «єдиної дійсної теорії». Незважаючи на це – існують інші теорії, які претендують на виключну достовірність – як згадувалося вище, марксистська теорія містить ідеї сутності разом із теоретичними та емпіричними характеристиками, які є достатньо методологічно важливими для застосування та розвитку в дослідженнях спорту.

Варто підкреслити, що Маркс розробив теорію суспільного розвитку, яка базується на дослідженні соціально-економічних і політичних відносин, взаємозалежностей і дисбалансу влади.

Він писав, що «людина в безпосереднім розумінні є зоополітиком, є не тільки товариською твариною, а ще й твариною, що ізолюватися може тільки в суспільстві» [3, с. 9]. Маркс також припускає, що «Суспільство не складається з індивідів, а виражає суму тих зв'язків і відношень, в яких ці індивіди перебувають один до одного.

Загалом, марксистська теорія зосереджена на економічній діяльності та відносинах – «базис», та їхньому впливі на інші соціальні інститути, такі як політика та культура – «надбудова». Маркс пише: «Сукупність виробничих відносин становить економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому підноситься юридична й політична надбудова і якому відповідають певні форми суспільної свідомості» [2, с. 6].

Теоретики марксизму наголошують, що суспільний розвиток зумовлений економічними процесами, зокрема будь-якою зміною способу виробництва, тобто структурованими відносинами між засобами виробництва та способом залучення людей до цього процесу. Економічні умови капіталізму автоматично породжують соціально-економічний конфлікт між «власниками виробництва» і «безпосередніми виробниками». Обидві суспільні групи найкраще зрозуміти в термінах класів, які змагаються за владу, оскільки власники засобів виробництва експлуатують безпосередніх виробників фінансово і пригнічують їх політично. Цей дисбаланс сил також характеризується зростаючим зубожінням і відчуженням працівників, а також фазами високого безробіття. Як неминучий результат, класова боротьба перетворюється на революції, керовані робітничим класом з метою створення соціалістичних або комуністичних суспільств. Тобто, історія людства – це історія класового конфлікту. Маркс і марксистські теоретики стверджують, що такий класовий конфлікт веде до появи комуністичних суспільств і що їх слід розглядати як найвищий рівень людського культурного розвитку.

Не менш важливим у ряді марксистських концепцій є надбудова, термін, який відноситься до всіх соціальних і культурних форм, крім економіки. Це тому, що надбудова має фундаментальне значення для розвитку суспільства. З марксистської точки зору, саме економіка має визначальний вплив на надбудову. Однією з ключових функцій надбудови – це роль каркасу для ідеологій, які виправдовують і стабілізують способи виробництва та споживання за капіталізму. Через залежність надбудови від базису між ними, зрештою, виникне відношення повної відповідності. Отже, надбудова відтворює ключові ідеології капіталістичної системи та підсилює соціальну реалізацію останньої. Як частина цієї організації, культурні практики, процеси та відносини повністю інтегровані та злиті в надбудову, але все ж відрізняються

один від одного, наприклад, освіта, дозвілля, засоби масової інформації, мистецтво, релігія, наука, політика, держава, правова система і спорт. Участь у цих практиках і процесах вимагає структурованих форм соціалізації, цілі та завдання яких базуються на ключових ідеологіях капіталістичної економіки.

Зародження інтересу до соціально-філософських досліджень спорту марксистами. Спорт у його сучасному розумінні виник у контексті цивілізаційних процесів, що відбувалися в європейських суспільствах у вісімнадцятому та дев'ятнадцятому століттях: посилення демократизації, індустріалізації, раціоналізації, підвищення стандартів соціального контролю, емансипації та свободи. На даний час спорт є глобальним явищем, розвиток якого переплітається з культурними, політичними та економічними фазами суспільного розвитку, що переживає весь світ. Це підтверджує Грант Джарві: «Вивчення спорту, культури та суспільства більше не є молодю та наївною сферою академічних досліджень. Вивчення спорту, культури та суспільства сьогодні є менш периферійним елементом у соціальних науках та інших предметних областях, включаючи філософію, політологію та історію. Потенційне еклектичне висвітлення ідей разом із чітким розумінням самого спорту забезпечує стимулюючий шлях не лише до розвитку спорту, але й до його аналізу, демістифікації та, зрештою, до спроби зробити внесок у соціальні зміни та втручання у світ, у якому ми живемо» [11, р. 3].

Можна зазначити, що задовго до появи інтересу до спорту серед вчених-марксистів члени соціалістичного та комуністичного рухів у континентальній Європі розвинули гострий інтерес до спорту ще в другій половині дев'ятнадцятого та на початку двадцятого століття. Вони вважали «спорт соціальною практикою великого політичного значення».

Марксистська теорія «фізичної культури» та спорту була заснована в другій половині двадцятого століття вченими-марксистами, які різними способами підтримувалися соціалістичними та комуністичними організаціями та урядами. Їхні дослідження базуються на припущенні, що спорт є соціальним та історичним явищем. Посилення впливу науки на «фізичну культуру» і спорт відбулося після того, як були зроблені перші кроки для реалізації цих видів діяльності на практиці: «Цей процес, або, можна сказати, метод, є частиною функціонально концептуалізованого відношення та взаємозалежності між теорією та практикою, віддаючи пріоритет останній у соціалістичній політиці та марксистській науці» [14, р. 28–47].

Відомий німецький соціолог спорту Беро Рігауер виокремлює чотири приклади ранніх процесів дослідження спорту в цей період, які більш чітко

це продемонструють. Усі чотири тематичні дослідження зосереджені на розвитку спорту робітничого класу між 1850 і 1930 роками, і їх слід розглядати на фоні досить послідовного набору домінуючих ідеологій:

1) Дослідники відзначають, що інтерес і участь у спорті членів робітничого класу зросли в цей період у Британії. З одного боку, участь робітників у спортивних змаганнях розглядалася як вид розваги та некритичного споживання, але водночас також як цінна форма фізичного відпочинку, пов'язана зі зростаючим значенням змагальних командних видів спорту. Тому те, що люди сприймали як «робітничий спорт», ставало дедалі більшою частиною так званого середнього класу або буржуазної спортивної культури. З іншого боку, цей розвиток піддавався критиці з боку невеликої групи освічених соціалістів середнього класу, які мали власні мрії про створення більш піднесеної «високої» культури мас, включаючи спорт [10, р. 364–388]. Вони «відмовлялися сприймати комерційний спорт як автентичний елемент культури робітничого класу», тому що це створило б політичну пасивність. Вони припустили, що спорт був «деморалізований і проклятий капіталізмом» [14, р. 28–47]. Як наслідок, виникло неоднозначне ставлення до спорту загалом, різне трактування його соціально-політичних якостей і функцій. «Відсутність соціалістичної альтернативи, брак уяви принаймні частково пояснюється низьким пріоритетом, який лідери робітничого руху надавали питанням культури в широкому сенсі» [9, р. 81]. Тому спорт у Великобританії так і не став ідеологічним інструментом соціалістичного руху і залишився маргінальним у сфері соціалістичної діяльності. Організація занять спортом вважалася досить аполітичною, відбувалася у вільний час людей і передбачала одночасну відмову від капіталістичної цивілізації та культури та адаптацію до них [14, р. 28–47].

2) Однією з найважливіших передумов зародження робітничого спортивного руху був розвиток економіки в 19 ст. Ефективність праці та пов'язана з нею продуктивність були покращені не за рахунок подовження робочого дня, а за допомогою певних заходів з раціоналізації, які вплинули на методи виробництва в різних компаніях. Таке спрощення праці збільшило вільний час робітників і дало можливість засновувати робітничі гімнастичні та спортивні товариства.

З 1850-х років у Німеччині робітничий рух організував щось на кшталт «протоспортивних клубів» (Turnvereine), наприклад, у Лейпцигу. Цей рух чинив опір політичній владі (наприклад, монархії та аристократії) і був відповідальним за заснування Асоціації робітничої гімнастики – у 1893 році, яка в 1919 році була перетворена на – Асоціацію робітничої гімна-

стики та спорту. Ця зміна назви чітко відображає відкритий і фундаментальний ідеологічний конфлікт між Turnen і «English Sports». До початку нового століття політично та ідеологічно орієнтований робітничий гімнастичний і спортивний рух перебував під сильним впливом СДПН та її соціалістичної програми. З початку двадцятого століття і далі, особливо під час Веймарської республіки (1919–1933), комуністична ідеологія мала дедалі більший вплив на рух і спричинила поділ робітничого спортивного руху на Соціалістичну партію і секції Комуністичної партії. Цей ідеологічний конфлікт тривав аж до ліквідації націонал-соціалістами робітничого спортивного руху та його організацій у 1933 році. У період між 1850 і 1933 роками варто виділити наступні риси робітничого гімнастично-спортивного руху: Наявність тісного політичного, ідеологічного та організаційного зв'язку з СДПН і КПД та їхні цілі; Критичний підхід до буржуазного ідеалу, який вважався частиною капіталістичного спорту (критика спорту означала критику капіталізму); Спроби виправдати та розвинути соціалістичні/комуністичні цілі та форми спортивної практики; Посилення ідеологічних суперечностей між прихильниками соціалістичної і комуністичної концепцій спорту; Зростаюча ідеологічна адаптація до буржуазної концепції змагального спорту (наприклад, олімпійського руху, високих досягнень і змагального спорту). У цьому контексті буржуазно-орієнтована німецька традиція Kultur (Turnen) дедалі більше переймалася як керівна ідеологія спорту, тоді як сучасна концепція цивілізації (демократичне індустріальне суспільство) була досить знехтуваною [7, р. 109–146; 12].

Отже, німецький спортивний рух робітничого класу був політично, ідеологічно та організаційно інтегрований у соціалістичний/комуністичний рух робітничого класу, який також сформував основу для його революційної програми (робітничий спорт як класова боротьба).

3) У СРСР перший соціалістичний/комуністичний спортивний рух, організований державою, виник одразу після революції 1917 року. Спорт організовувався та практикувався в основному для покращення фізичної підготовки нації під час періоду «воєнного комунізму», між 1917 і 1920 роками. Як пише Володимир Третяк: «Спорт у Радянському Союзі став потужною зброєю в рамках пропаганди соціалістичного ладу та побудови суспільства, де кожен громадянин у разі війни міг стати до лав армії, маючи вже певну військову підготовку» [6, с. 148–151].

Професор Тимошенко Ю. зазначає: «Від середини 1920-х рр. комуністична партія бере на себе організацію спортивних фестивалів і свят із метою зафіксувати у них той сенс, мету, що вона прагне

реалізувати у фізичній культурі» [5, с. 92–97]. У цей період виникли три різні напрямки спорту. На них вплинула «нова економічна політика», яку підтримували три різні комуністичні групи, тобто вчителі, науковці та політики. Це були:

«Концепція пролетарської культури»: окрім внеску спорту у важливі політичні події, «Концепція виробничої гімнастики» була впроваджена у світ праці для підвищення продуктивності робочої сили.

«Концепція гігієни»: спорт розглядався як життєво важлива частина медико-санітарної освіти, а певні види спорту, такі як бокс, футболна асоціація, гімнастика та важка атлетика, відкидалися як такі, що сприяють травмам і шкодять здоров'ю адже є надто конкурентоспроможні.

«Концепція спартацтва»: неспеціалізоване та непрофесійне заняття спортом високих результатів та змаганнями [4].

Можна підсумувати, що ці три концепції мали спільну мету: критика буржуазно-капіталістичної концепції змагального спорту; розвиток і організація галузі фізичної культури комуністичною інтелігенцією та комуністичною ідеологією (КПРС); інструменталізація спорту для вирішення соціальних проблем (алкоголізму та хвороб); емансипації жінок; розвиток та оновлення концепції «фізичної культури». Можна вважати, що це перша спроба застосувати та інституціоналізувати марксистські ідеї та концепції у світі спорту [15; 16, Р. 19–27].

4) Після Першої світової війни європейські спортсмени з робітничого класу почали організовуватися на національному та міжнародному рівнях: у 1920 році вони заснували «Люцернський соціал-демократичний спортивний інтернаціонал» (ЛСІ). Через рік виник комуністичний «Червоний спортивний інтернаціонал» (ЧСІ). У Франкфурті-на-Майні (1925), Відні (1931) та Антверпені (1937) Міжнародний соціалістичний рух робітничого класу організував «Робітничу олімпіаду», намагаючись підкреслити свій політичний опір. Через різні демократично-соціалістичні та марксистсько-ленінські концепції спорту виникли ідеологічні конфлікти між цими рухами.

Аспекти, взяті з чотирьох вищенаведених прикладів, допоможуть висвітлити історичну та емпіричну основу марксистської теорії спорту. Саме вони в другій половині дев'ятнадцятого століття та перших трьох десятиліттях двадцятого століття мають вирішальне значення для осмислення марксистської теорії спорту: центральне значення має робітничий клас (пролетаріат); спорт також дає можливість розвивати автономну, антибуржуазну концепцію спорту як частини пролетарської культури; будучи складовою частиною революційної класової боротьби, робітничий спортивний рух політично звільниться; пролетарський спорт

упереджений, відповідно з соціалістичною/комуністичною політикою; спортивний робітничий рух має міжнародне спрямування та виявляє міжнародну солідарність і бере участь у міжнародній класовій боротьбі; радянська модель спорту виконує такі соціалістичні функції як фізичне та культурне виховання, охорона здоров'я, підвищення працездатності і продуктивності людини, воєнізована підготовка, акцент на змагальному спорті вищого рівня, рекреаційна діяльність, вирішення соціальних проблем, емансипація жінки, політична та ідеологічна соціалізація.

Більшість цих соціальних і політичних елементів можна спостерігати в розвитку марксистських теорій спорту в 1920-х і 1930-х роках. Майже всі вищезазначені виміри формують історичну та емпіричну базу для марксистських теорій спорту. У зв'язку зі збільшенням диференціації спорту як у капіталістичному, так і в комуністичному суспільствах, особливо після Другої світової війни, науковці почали систематично досліджувати спорт. Цей розвиток розпочався насамперед у СРСР та інших суспільствах з добре розвиненими марксистськими академічними традиціями, наприклад, у Великій Британії, Франції, Італії та Німеччині.

Саме в 1930-х роках була в основному сформована модель радянського спорту, яким ми його знаємо сьогодні, і були визначені його головна роль і чіткі функції в суспільстві. Першим кроком було створення 3 квітня 1930 року Всесоюзної ради фізичної культури – фактично міністерства спорту – до повноважень вирішувати всі питання організації спорту. Другим кроком партії було переведення всіх первинних спортивних гуртків на місяць роботи. Надалі всі місцеві спортивні клуби мали бути організовані за виробничим принципом, причому всі працівники певного заводу, установи чи коледжу (і члени їхніх сімей) мали право бути членами спортивного «колективу» за місцем роботи [16, р. 23].

Іншими словами, спорт був приведений у відповідність до загальноприйнятої моделі діяльності того часу, став ієрархічною державною організацією. Однак до середини 1930-х років спортивний рух став більш складним. Одна справа – залучати працівників до профспілкових спортивних колективів, а зовсім інша – підтримувати їхній інтерес, влаштовуючи змагання з іншими робочими командами. Існувала також проблема, що робити (і навіть як знайти) досвідчених спортсменів: як найкраще тренувати їх і влаштовувати для них змагання у вищому дивізіоні. Тому в 1935 році було прийнято рішення про створення добровільних спортивних товариств на основі профспілок. Заводські колективи повинні були залишитися на рівні виробництва як первинні ланки спортивного руху, але тепер вони повинні були входити до

спеціального профспілкового спортивного товариства [16, р. 23].

Основи для розвитку марксистсько-ленінської «теорії фізичної культури» В СРСР також були закладені в 1920–1930-х роках. У цей період було засновано низку наукових установ, які перебували під управлінням держави або Комуністичної партії: наприклад, «Державний інститут фізичної культури» (1920 р., Москва) та «Центральний науково-дослідний інститут Фізкультура» (1933, Москва). Після Другої світової війни вся структура установ дедалі більше диференціюється. Цей зразок організаційної структури був скопійований європейськими «народними республіками», такими як Албанія, Болгарія, Чехословаччина, Східна Німеччина, Польща та Румунія, а також неєвропейськими державами під впливом Радянського Союзу, такими як Китай і Куба. Усі ці держави об'єднує те, що їхні наукові дослідження спорту базувалися на марксистсько-ленінській ідеології. У них марксизм-ленінізм визначався як єдино прийнятна політична парадигма, що призвело до догматичного впливу на наукові дослідження та теоретичні дискусії [14, р. 28–47].

На основі вищезазначених суспільно-історичних та ідеологічних розробок виникла марксистська (а також маоїстська) «теорія фізичної культури і спорту». Термін «соціалістична фізична культура» був у центрі кожної концепції. Форми та зміст людського руху було поділено на різні фізичні та культурні аспекти і в першу чергу пов'язане з політичними функціями. Усі цілі, завдання та зміст (аспекти теорії та дослідження) були інтегровані в ідеологію марксизму-ленінізму.

Якщо ж повернутися до попереднього обговорення теорії суспільства Маркса, стає очевидно, що історичний та сучасний розвиток фізичної культури та спорту залежить від соціальних та матеріальних умов життя людини, як це відображено в відмінності основи-надбудови. Засновані на науці, вони можуть бути політично сплановані та реалізовані через «науковий соціалізм і централізоване планування». У центрі всіх революційних завдань стоїть не окрема особа, а колектив, соціальна функція якого полягає в диференціації соціалістичних/комуністичних форм суспільства та інтеграції практики фізичної культури та спорту.

У цілому марксистсько-ленінська «Теорія фізичної культури і спорту» характеризувалася науковістю, економічним детермінізмом і догматизмом. На тлі ідеологічних впливів, яких зазнали науковці, можна виділити два академічні напрямки. З одного боку, були менш ідеологічно упереджені природні та технічні науки, такі як спортивна медицина, біомеханіка, теорія навчання та тренування, а також виробництво

спортивного обладнання, які досягли хорошої міжнародної репутації завдяки своїм якісним дослідженням. З іншого боку, були ідеологічно заангажовані гуманітарні та соціальні науки, такі як філософія, педагогіка, психологія, соціологія та історія, які через свій догматизм так і не змогли досягти високих міжнародних стандартів.

Марксистсько-ленінська теорія фізичної культури претендувала на метатеоретичне лідерство в науковому аналізі спорту. Очікувалося, що всі інші спортивні науки відіграватимуть підлеглу роль. Диференціація на окремі субдисципліни допускалася лише в дуже обмеженому колі предметів, таких як історія, педагогіка, медицина та теорія навчання, але повністю відкидалася для психології та, зокрема, для філософії й соціології, оскільки вони сприймалася як «буржуазна академічна дисципліна». Філософські та соціологічні дослідження спорту виникли лише в 1960-х роках, зокрема у Німецькій Демократичній Республіці. Це ж стосується і соціології спорту в НДР.

Згідно з баченням дослідників Граса та Рейнхардта, центри емпіричних досліджень і побудови теорії спорту в колишньому Східному блоці можна помістити в такі області: об'єкти, завдання та функції марксистсько-ленінської теорії спорту; соціологічні дослідження суспільних умов життя та їх впливу на активне заняття спортом в організованих і неорганізованих сферах (повсякденна фізична культура і спорт для всіх); соціологічні дослідження щодо вдосконалення розвитку спорту вищих досягнень; соціологічні дослідження для диференціації спортивних організацій, управління та планування; соціологічні погляди на спорт як основа диференційованої спортивної інформаційної системи; соціологічні дослідження в інших відповідних сферах, які мають вплив на спорт (наприклад, соціологічні дослідження молодіжних культур, дослідження процесів соціалізації); критична оцінка окремих концепцій і теорій «буржуазної» соціології спорту; крім того, інші відповідні сфери, такі як групова динаміка в спорті, добровільна робота в спорті, розвиток спорту, пов'язаний із соціальними, ідеологічними, економічними та культурними факторами в цілому [8, р. 39–49].

Дослідження та теорії спорту в колишній Німецькій Демократичній Республіці зосереджувалися на таких ключових питаннях: розвиток марксистсько-ленінської соціології спорту, включаючи критичний ідеологічний аналіз так званої буржуазної соціології спорту (зокрема, у Західній Німеччині); емпіричні дослідження розвитку спорту в НДР, з особливим наголосом на загальних соціологічних питаннях, таких як соціальна діяльність, мотивація, соціалізація, ідеологія, досягнення, здоров'я, професіоналізація, вік, стать, і дуже специфічних питаннях, таких як

організаційна структура спорту, управління та планування; міждисциплінарні дослідження, що вивчають педагогічні, біологічні, медичні, антропологічні, психологічні та соціологічні питання [8].

Розвиток теорії спорту в НДР між 1945 і 1989 роками можна розглядати як типовий і репрезентативний вплив на розвиток наук у східному блоці СРСР: орієнтуючись на розвиток суспільства, спорт і його соціальні функції були концептуально інтегровані в модель відносин бази і надбудови як частину соціалістичної фізичної культури; стверджувалося, що як елемент базових і надбудовних відносин спорт сприяє соціальному, тобто фізичному і психологічному, відтворенню суспільства; якщо припустити, що в соціалістичних суспільствах класові конфлікти припинилися, спорт мав сприяти політичній соціалізації людей у соціалістичних цінностях і нормах і, таким чином, розвитку соціалістичної особистості [14, р. 28–47].

У цьому контексті наукова і політична функція теорії спорту полягала в тому, щоб встановити і сприяти розвитку спорту через теоретичну основу і емпіричне дослідження. Відповідно, здається логічним стверджувати, що марксистсько-ленінська теорія спорту представила та розрізнила структурно-функціональні та емпіричні елементи в епістемологічних рамках догматичної парадигми. Як наслідок, виникла парадоксальна суміш між марксизмом і «буржуазним» функціоналізмом.

Висновки. Можна підкреслити, що екстерналістське бачення спорту – це віра в те, що він є засобом досягнення кінцевої мети: політичної, комерційної чи навіть просто фізичної. Однією з перших відомих теорій цього напрямку була марксистська. Прибічники марксизму наполягали на тому, що спортивні атрибути та цінності виникають всередині соціально-політичних та економічних структур влади. Вони переплітаються з патріархальним, гомонормативним, расистським та імперіалістичним способами життя. Підкреслено, що ця теорія, перш за все, мала на меті критику «капіталістичного спорту» і головною її тезою було те, що спорт за капіталізму і пов'язані з ним цінності слугують вузьким інтересам, які зрештою роз'єднують і пригнічують людей.

Марксистська теорія спорту є невід'ємною частиною марксистської академічної традиції. Її теоретичне та емпіричне посилення на історичні та суспільні події відкриває ряд цікавих сторінок для дослідження. Завдяки міждисциплінарному підходу ці сфери можна розширити та інтегрувати в теорію фізичної культури і спорту. Однак через догматичний характер марксизму та його різновидів, його претензії бути ексклюзивною метатеорією в рамках соціалістичного розвитку науки з 1917 по 1990 рік, усі епістемологічні аспекти були полі-

тично функціональні та цензуровані державою. Як наслідок, потенціал марксистської теорії та марксизму загалом не можна було повністю використати та розвинути. Хоча в подальшому представники нових поколінь використовували цю теорію для осмислення спорту та його значення, що ми спробуємо окреслити в наступних дослідженнях.

Незважаючи на критичну риторику щодо «капіталістичного спорту», як ми можемо зауважити з нашого дослідження, для марксистської ідеології спорту на першому місці був її інструментальний характер: насправді була важлива перемога за будь-яку ціну та самопожертва, оскільки ці цінності підвищують репутацію в аматорському полі та підтримку суспільної організації.

Література

1. Бистрицький Є. Ідеологія і комунікація: Маркс і далі. Філософська думка. № 2, 2018. С. 6–12.
2. Маркс К. До критики політичної економії. Повне зібрання творів: у 50 т. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1963. Т. 13.
3. Маркс Карл. До критики політичної економії. Харків: Державне видавництво України, 1926. 198 с.
4. Основні постанови, накази та інструкції з питань радянської фізичної культури і спорту. 1917–1957. М., 1959. 302 с.
5. Тимошенко Ю.О. Фізична культура в умовах становлення радянської тоталітарної культури (1920-ті рр.). *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія : Історія. 2012. Вип. 20. С. 92–97.
6. Третяк В. Розвиток спортивного руху в СРСР та Києві у передвоєнний період. *Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукр. наук. конф. Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р. Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 148–151.*
7. Giesler, Horst Sportpolitik und Alltagserfahrungen: die oberhessische Arbeiter-sportbewegung zur Zeit der Weimarer Republik. *Mitteilungen des Oberhessischen Geschichtsvereins Gießen* 81, 1996. 109–146 p.
8. Gras, F. and Reinhardt, B. 'The situation and developmental tendencies of Marxist-Leninist sport sociology in the German Democratic Republic (GDR)', *International Review of Sport Sociology*, 22, 1997. P. 39–49.
9. Hargreaves, J. Sport, Power and Culture. Cambridge: Polity Press. 1995. P. 81.
10. Huggins, Mike. Sport and the British upper classes c.1500–2000: a historiographic overview. *Sport in History*, 28 (3), 2008. p. 364–388.
11. Jarvie Grant. Sport, Culture and Society: An Introduction Psychology Press, 2006. 414 p.
12. Krüger Arnd, James Riordan (Hrsg.): The Story of Worker Sport. Human Kinetics, Champaign, IL 1996. 200 p.
13. Loland Sigmund. Normative Theories of Sport: A Critical Review, *Journal of the Philosophy of Sport*, 31:2, 2004. P. 111–121
14. Rigauer Bero. Handbook of Sports Studies. Editor: Jay Coakley & Eric Dunning. Sage Publishing. 2000. P. 28–47.

15. Riordan James Sport in Soviet Society: Development of Sport and Physical Education in Russia and the USSR. CUP Archive, 1977. 435 p.

16. Riordan James. Sport Under Communism. Montreal: McGill-Queens University Press, 1978. P. 177.

Анотація

Поліщук Р. М. Філософські підходи до концептуалізації спорту: марксистські теорії. – Стаття.

У нашій розвідці підкреслено, що екстерналістський підхід в осмисленні феномену спорту розглядає його як засіб чи інструмент досягнення певної мети. Було зосереджено увагу на марксистській теорії спорту. Примітно, що ця теорія, перш за все, мала на меті критику «капіталістичного спорту» і головною її тезою було те, що спорт за капіталізму і пов'язані з ним цінності слугують вузьким інтересам, які зрештою роз'єднують і пригнічують людей. Відповідно основним принципам, її прихильники висловлювали думку про те, що спортсмени та спортивні команди виконують роботу під наглядом «капіталіста», а продукт цієї праці залишається у власника засобів виробництва (щось на кшталт того, як в Стародавній Греції перемогу у змаганні колісниць здобував її власник). Тобто, кінцевою метою цього процесу є отримання прибутку чи реклами.

Зазначено, що міждисциплінарний підхід марксистської теорії можна було б інтегрувати в теорію фізичної культури і спорту з метою розширення її світоглядних обріїв. Проте, догматичний характер марксизму та його різновидів були політично функціональні та цензуровані державою. І хоч представники цієї теорії не визнавали цього, але, у більшій мірі, також використовували спорт в інструментальному руслі, як це яскраво простежується на прикладі Радянського Союзу.

Дана стаття повинна стати ще одним внеском у те, що можна вважати класичною темою соціальних і гуманітарних наук про спорт, а саме зв'язок між спортом і культурою. Цю розвідку можна розглядати як продовження філософського дискурсу з різних питань, особливо простеження різниці між екстерналістською точкою зору, згідно з якою спорт розглядається як віддзеркалення або забезпечення дотримання цінностей всього суспільства, та варіантами інтерналізму, прихильники якого розглядають спорт як такий, що має

значний ступінь нормативної автономії та як джерело цінності в собі.

Ключові слова: спорт, фізична культура, ліві, марксистські теорії, концептуалізація спорту, філософія спорту.

Summary

Polishchuk R. M. Philosophical approaches to the conceptualization of sport: Marxist theories. – Article.

In our investigation, it is emphasized that the externalist approach in understanding the phenomenon of sport considers it as a means or a tool for achieving a certain goal. The focus was on the Marxist theory of sport. It is noteworthy that this theory, first of all, was aimed at criticizing "capitalist sports" and its main thesis was that sports under capitalism and the values associated with it serve narrow interests that ultimately divide and oppress people. According to the basic principles, its supporters expressed the opinion that athletes and sports teams perform work under the supervision of a "capitalist", and the product of this work remains with the owner of the means of production (something like how in ancient Greece the victory in the chariot race was won by its owner). That is, the ultimate goal of this process is to make a profit or advertise. It is noted that the interdisciplinary approach of Marxist theory could be integrated into the theory of physical culture and sports in order to expand its worldview horizons. However, the dogmatic character of Marxism and its varieties were politically functional and censored by the state. And although the representatives of this theory did not admit it, but, to a greater extent, they also used sport in an instrumental way, as can be clearly seen on the example of the Soviet Union. This article should be another contribution to what can be considered a classic topic in the social sciences and humanities about sport, namely the relationship between sport and culture. This exploration can be seen as a continuation of the philosophical discourse on various issues, especially tracing the difference between an externalist view, according to which sport is seen as reflecting or enforcing the values of society as a whole, and variants of internalism, whose proponents see sport as having a significant degree of normative autonomy and as a source of value in itself.

Key words: sport, physical culture, leftists, Marxist theories, conceptualization of sport, philosophy of sport.